

**'N VOORGESTELDE PARADIGMA VIR
NAVORSING OP HISTORIES-ARCEOLOGIESE
ERFENISHULPBRONTERREINE IN SUID-AFRIKA AAN
DIE HAND VAN GEVALLESTUDIES IN NOORDELIKE
GAUTENG**

(DEEL 2)

deur

ANTON CARL VAN VOLLENHOVEN

Voorgelê ter vervulling van 'n deel van die vereistes vir die graad

D.Phil. (Argeologie)

in die Fakulteit Geesteswetenskappe
Universiteit van Pretoria

Pretoria
Mei 2000

Opgedra aan my vader,
Willem Johannes (Willie) van Vollenhoven
28/08/1931 - 11/10/1997

"Archaeology is neither `historical' nor `anthropological'. It is not even science or art. Archaeology's increasing maturity allows it to claim an independent personality with distinctive qualities to contribute" (Ian Hodder, **Reading the past** 1995: x).

INHOUD

	Bladsy
LYS VAN FIGURE	V
LYS VAN TABELLE	XIV
DANKBETUIGING	XVI
SAMEVATTING	XVII
SYNOPSIS	XIX

DEEL 1

1. HOOFSTUK 1 - PROBLEEMFORMULERING	1
1. Inleiding	1
2. Probleem	3
3. Probleemstelling	4
4. Doelstelling	4
5. Doelwitte	4
6. Metode	5
7. Samestelling van die proefskrif	8
2. HOOFSTUK 2 - LITERATUUROORSIG	11
1. Inleiding	11
2. Literatuur met betrekking tot wetenskapsdimensies	12
3. Literatuur met betrekking tot erfenishulpbronbestuur	13
4. Literatuur met betrekking tot die definiëring van historiese argeologie	14
5. Literatuur met betrekking tot die stand van historiese argeologie in Suid-Afrika	17
6. Literatuur met betrekking tot die wetenskaplike paradigmas in die argeologie	18
7. Literatuur met betrekking tot historiografie	27
8. Literatuur met betrekking tot metodeleer	27
9. Literatuur met betrekking tot historiese data	28
10. Samevattende bevindinge	36
3. HOOFSTUK 3 - TEORETIESE BENADERING	41
1. Inleiding	41
2. Wetenskapsdimensies	43
3. Erfenishulpbronbestuur	48
4. Definiëring van historiese argeologie	72
5. Die stand van historiese argeologie in Suid-Afrika	91
6. Wetenskaplike paradigmas in die argeologie	103

7.	Historiografie	
8.	Metodeleer	
9.	Gevolgtrekking	125 131 137
4.	HOOFSTUK 4 - DIE OMGEWING EN AGTERGRONDSGESKIEDENIS VAN NOORDELIKE GAUTENG	
1.	Inleiding	139
2.	Die omgewing	140
3.	Agtergrondsgeskiedenis	146
4.	Samevatting	169
5.	Figure	172
5.	HOOFSTUK 5 - 'N ONDERSOEK NA DIE AANNAMES RONDOM LUCAS BRONKHORST EN DIE OORBLYFSELS VAN SY HUIS IN PRETORIA	177
1.	Inleiding	177
2.	Ligging	178
3.	Terreinbeskrywing voor die aanvang van die argeologiese navorsing	179
4.	Die aannames rondom Lucas Bronkhorst en sy huis	181
5.	Stand van navorsing ten opsigte van die Bronkhorsthuis	182
6.	Historiese agtergrond na aanleiding van verdere navorsing in verband met die terrein	187
7.	Beskrywing van die strukture op grond van verdere historiese navorsing	203
8.	Kulturele materiaal	208
9.	Samevattende gevolgtrekking	211
10.	Figure	213
6.	HOOFSTUK 6 - 'N ONDERSOEK NA 'N NEGENTIENDE EEUSE WATERVOOR IN KERKSTRAAT, PRETORIA-SENTRAAL	226
1.	Inleiding	226
2.	Ligging	228
3.	Terreinbeskrywing voor die aanvang van die argeologiese ondersoek	228
4.	Stand van navorsing in verband met die Kerkstraat-watervoor	230
5.	Historiese agtergrond	238
6.	Beskrywing van die watervoor	252
7.	Kulturele materiaal	257
8.	Samevattende gevolgtrekking	258
9.	Figure	262

7.	HOOFSTUK 7 - 'N HISTORIES-ARGEOLOGIESE ONDERSOEK NA DIE VOETPAADJIES IN DIE TUIN VAN DIE MELROSEHUIS MUSEUM, PRETORIA	282
1.	Inleiding	282
2.	Ligging	283
3.	Terreinbeskrywing	284
4.	Historiese agtergrond	285
5.	Die argeologiese ondersoek	287
6.	Kulturele materiaal	296
7.	Samevatting	300
8.	Figure	302.

DEEL 2

8.	HOOFSTUK 8 - 'N HISTORIES-ARGEOLOGIESE ONDERSOEK NA DIE 1913-HUIS TE WILLEM PRINSLOO LANDBOUMUSEUM	330
1.	Inleiding	330
2.	Ligging	331
3.	Terreinbeskrywing	332
4.	Historiese agtergrond	333
5.	Die argeologiese ondersoek	334
6.	Kulturele materiaal	365
7.	Samevatting	372
8.	Figure	374
9.	HOOFSTUK 9 - 'N HISTORIES-ARGEOLOGIESE ONDERSOEK NA DIE EDWARDIAANSE HUIS EN EENDE DAM BY DIE PIONIER MUSEUM	433
1.	Inleiding	433
2.	Ligging	435
3.	Terreinbeskrywing	435
4.	Historiese agtergrond	436
5.	Die argeologiese ondersoek	440
6.	Kulturele materiaal	453
7.	Samevatting	474
8.	Figure	477

10. HOOFSTUK 10 - SAMEVATTING, GEVOLGTREKKING EN EVALUERING	515
1. Inleiding	515
2. Die Bronkhorstruïne	517
3. Die Kerkstraat-watervoor	523
4. Melrosehuis se voetpaadjies	528
5. Die 1913-huis by die Willem Prinsloo Landboumuseum	533
6. Die Edwardiaanse huis by die Pionier Museum	538
7. Samevatting	543
8. Gevolgtrekking: 'n voorgestelde paradigma vir navorsing op histories- argeologiese erfenishulpbronterreine	547
9. Praktiese raamwerk vir histories-argeologiese erfenishulpbronbestuur	556
10. Slot	562
BIBLIOGRAFIE	568
1. Literatuur	568
2. Regeringspublikasies	593
3. Ongepubliseerde manuskripte	594
4. Argivale bronne	598
5. Kaarte	601
6. Persoonlike en skriftelike mededelings	601
7. Visuele bronne	603
8. Internet	604
9. Ander	606
BYLAAG A: Lys van terme	607

LYS VAN FIGURE

	Bladsy
Hoofstuk 4	
4.1	172
4.2	173
4.3	173
4.4	174
4.5	174
4.6	175
4.7	176
4.8	176
Hoofstuk 5	
5.1	213
5.2	214
5.3	215
5.4	215
5.5	216
5.6	216
5.7	216

	vanuit die weste.	217
5.8	Die opening in die oostemuur van die struktuur toon 'n groot klip (die plat klip in die middel van die foto), wat moontlik as 'n drumpel kon gedien het.	217
5.9	Opgrawing 3, deur die klipsirkel oos van die huis.	218
5.10	Die klipsirkel, na opgrawing.	218
5.11	Gedenksteen in die Voortrekkerbegraafplaas te Ohrigstad, wat die datum van JGS Bronkhorst se dood as 29 Februarie 1848 aandui.	219
5.12	Die gedenkplaat op die terrein van die Bronkhorstruïne. Die datum wat vir die bou van die huis gegee word, is foutief.	220
5.13	Die huis van Andries van der Walt, wat omstreeks 1848 gebou is en deur sommige navorsers as die oudste huis van Westerse oorsprong in die Pretoria-omgewing beskou word.	221
5.14	Die binnekant van die muur van die Bronkhorstruïne toon duidelik die klipfondament daarvan.	222
5.15	Die klipfondament is duidelik sigbaar by die Pioniershuis in Silverton.	222
5.16	Hierdie foto, wat in 1955 geneem is, toon dat die mure van die Bronkhorsthuis nog sowat 0,50 meter hoog is.	223
5.17	Die mure of die klipfondament daarvan was in 1992 nog sowat 0,35 meter hoog.	223
5.18	'n Stukkie steenware, afkomstig van 'n gemmerpot, is in opgrawing 5 gevind.	224
5.19	'n Stukkie pypsteel, gemaak van kaolien, is in opgrawing 3 gevind.	224
5.20	Skerwe van 'n groen mineraalwaterbottel, gevind in opgrawing 2.	225
5.21	Spykers wat by die Bronkhorstruïne blootgelê is.	225

Hoofstuk 6

6.1	Ligging van die watervoor in Kerkstraat-oos, Pretoria-sentraal.	262
6.2	Die terrein van die Kerkstraat-watervoor voor opgrawing.	263
6.3	Die voltooide argeologiese opgrawing (opgrawing 1) van die Kerkstraat-watervoor.	264
6.4	Bo-aansig en deursnit van opgrawing 1.	265
6.5	Die voltooide opgrawing 2.	266
6.6	Bo-aansig en deursnit van opgrawing 2.	267
6.7	'n Kaart van Pretoria waarop 'n watervoor aangedui word. Die kaart dateer	

	uit 1879.	268
6.8	'n Vergroting van die 1879-kaart. Die leivoor ('n dun swart lyn wat deur die pyle aangedui word) loop vanaf Kerkplein aan die suidekant van Kerkstraat en dan skuins oor Van der Waltstraat, ten einde verder aan die noordekant van Kerkstraat te loop.	269
6.9	Hierdie foto, uit die jaar 1890, toon 'n oop watervoor aan die noordekant van Kerkstraat-oos.	270
6.10	Hierdie foto, gedateer tussen 1889 en 1892, toon geen voor of waterinlaat in die sygaardjie aan die suidekant van Kerkstraat-oos nie.	270
6.11	Die suidekant van Kerkstraat-oos uit die jare 1894/5. 'n Duidelike waterinlaat is sigbaar in die sygaardjie links op die foto. Dit is die straatblok net oos van die ondersoekgebied, dit wil sê tussen Andries- en Van der Waltstraat.	271
6.12	Hierdie foto van die ondersoekgebied uit die jaar 1892, toon 'n randsteen maar sonder enige waterinlaat.	271
6.13	'n Foto van Kerkstraat-oos in 1904. Die vlak "voor" wat aan die suidekant (regs op die foto) teen die randsteen sigbaar is, het ten doel gehad om stormwater vinnig na waterinlate in die randsteen af te voer. Die foto bewys dat die watervoor wat ondersoek is, teen 1904 nog in gebruik was en dat dit 'n stormwatervoor was.	272
6.14	Hierdie foto toon duidelik links onder 'n waterinlaat in die randsteen by die ondersoekgebied.	273
6.15	Hierdie foto toon mangate in die sygaardjie (links) by die ondersoekgebied. Dit dateer uit 1906-1910 en bewys dat die watervoor teen hierdie datum nog in gebruik was.	273
6.16	'n Argitekstekening van S Wierda uit 1893. Dit is planne vir oop- en bedekte watervore in Pretoria.	274
6.17	'n Inspeksiegat wat deur die jare opgebou is tot by die hedendaagse metaaldeksel.	275
6.18	Detail van die konstruksie van die watervoor.	276
6.19	'n Naby foto van die konstruksiedetail van die watervoor.	276
6.20	Die watervoor in Van der Waltstraat.	277
6.21	Hierdie foto van opgrawing 2 toon die randsteen wat waarskynlik kontemporêr met die watervoor is.	278
6.22	'n Ou inspeksiegat op die hoek van Kerk- en Van der Waltstraat.	279

6.23	Die watervoor wat in Schoemanstraat gevind is.	280
6.24	Glasbottels wat in die Kerkstraat-stormwatervoor opgegrawe is.	281
6.25	Rekonstruksie van die watervoor en herbenutting daarvan vir toerisme.	281

Hoofstuk 7

7.1	Ligging van die Melrosehuis Museum in Pretoria.	302
7.2	Terreinplan, geteken in 1986, waarop die posisie van moontlike voetpaadjies aangebring is.	303
7.3	Terreinplan met die posisie van die 10 toetslote daarop aangedui.	304
7.4	Toetssloot 1, laag 1.	305
7.5	Toetssloot 2, laag 1.	306
7.6	Toetssloot 2, laag 2.	307
7.7	Die voltooide toetssloot 1. Let op die rooi gekompakteerde laag, bestaande uit fyn klipperige materiaal.	308
7.8	Toetssloot 3, laag 1.	309
7.9	Toetssloot 4, laag 2.	310
7.10	Foto, geneem in 1988, wat 'n vae aanduiding van 'n moontlike paadjie gee.	311
7.11	Toetssloot 8, laag 1.	312
7.12	Toetssloot 8 voltooi. Let op die klippe wat as basis vir die paadjie gelê is.	313
7.13	Die klippe in toetssloot 8 van nader beskou.	314
7.14	Toetssloot 5, laag 1.	314
7.15	Toetssloot 6, laag 1.	315
7.16	Die voltooide toetssloot 6. Let op die klip wat as basis vir die paadjies uitgelê is.	316
7.17	Die klippe in toetssloot 6, van nader beskou	317
7.18	Hierdie foto, geneem in 1988, wys duidelik 'n voetpaadjie wat van links onder na regs in die middel loop.	317
7.19	Historiese foto van die tuin, oos van die woonhuis. Dit toon duidelik twee paadjies, een teen die oosgrens van die terrein en een onder die prieel.	318
7.20	Toetssloot 7 is op sekere plekke verdiep vanaf die vlak van laag 1, ten einde oorblyfsels van die paadjie te vind.	318
7.21	Die voltooide toetssloot 7.	319
7.22	Profiel van die voltooide toetssloot 7. Dit wys dat daar geen laag met	

	gekompakteerde materiaal, wat op 'n paadjie kan dui, gevind is nie.	319
7.23	Die voltooide toetsloot 9.	320
7.24	Toetsloot 10, laag 1. Let op die harde gekompakteerde materiaal en die klippe, wat daarop dui dat hier 'n voetpaadjie was.	321
7.25	Die voltooide toetsloot 10. Die klippe, wat die basis van die paadjie vorm, is meer duidelik sigbaar.	322
7.26	Tekens van gekompakteerde kleigrond, die oorblyfsels van die paadjie, is steeds sigbaar onder die prieel.	323
7.27	Porselein wat by Melrosehuis opgegrawe is.	323
7.28	Ongeïdentifiseerde porseleinskerwe wat by Melrosehuis opgegrawe is.	324
7.29	Aardewerkskerwe opgegrawe by Melrosehuis.	324
7.30	'n Skerf van 'n medisynepotjie en gemaak van steenware, opgegrawe by Melrosehuis.	325
7.31	Glasskerwe gevind by Melrosehuis.	326
7.32	Metaalartefakte wat by Melrosehuis gevind is.	327
7.33	'n Gedeelte van 'n handvatsel van 'n meubelstuk, gemaak van 'n koperalooi.	328
7.34	Beenmateriaal wat by Melrosehuis ontbloot is.	329

Hoofstuk 8

8.1	Ligging van die Willem Prinsloo Landboumuseum.	374
8.2	Ligging van die plaas Kaalfontein met die 1913-huis deur 'n pyl daarop aangedui.	375
8.3	Lugfoto van die 1913-huis. Dit is die huis in die middel van die foto.	376
8.4	Foto van die noordaansig van die 1913-huis teen ongeveer 1924.	376
8.5	Foto van die noordaansig van die 1913-huis, geneem in 1992, voor ontbosting.	377
8.6	Foto van die noordaansig van die 1913-huis, geneem in 1992, na ontbosting.	377
8.7	Plan van die 1913-huis gedurende 1924-1927.	378
8.8	Terreinkaart van 1913-huis en werf, met die opgrawings daarop aangedui.	379
8.9	Plan van die opgrawing van die bad- en strykkamer.	380
8.10	Aansig van die opgrawing van die bad- en strykkamer.	381
8.11	Detail van die gekompakteerde kleilaag onder die vloer van die bad- en	

	strykkamer.	381
8.12	Plan van die opgrawing waar die watertenk en koeler verwag is.	382
8.13	Opgrawing van die verwagte posisie van die watertenk en koeler.	383
8.14	Plan van die opgrawing waar oorblyfsels van die rondawel gesoek is.	384
8.15	Opgrawing waar oorblyfsels van die rondawel gesoek is.	385
8.16	Plan van die opgrawing van die somershuisie.	386
8.17	Opgrawing van die somershuisie.	387
8.18	'n Gedeelte van die misvloer van die somershuisie is ontbloot.	388
AGTERSTOEP:		
8.19	Plan van die opgrawings.	389
8.20	Aansig van die opgrawing van die agterstoep.	390
8.21	Toetssloot 1, laag 2.	390
8.22	Plan, toetssloot 1, laag 2.	391
8.23	Plan, toetssloot 2, laag 1.	392
8.24	Toetssloot 2, laag 1.	393
8.25	Toetssloot 2, laag 2.	394
8.26	Plan, toetssloot 2, laag 2.	395
8.27	Plan, toetssloot 3, laag 1.	396
8.28	Toetssloot 3, laag 1.	397
8.29	Toetssloot 3, laag 2.	398
8.30	Plan, toetssloot 3, laag 2.	399
8.31	Plan, toetssloot 4, laag 2.	400
8.32	Toetssloot 4, laag 2.	401
8.33	Plan, toetssloot 5, laag 2.	402
8.34	Plan, toetssloot 6, laag 2.	403
8.35	Toetssloot 6, laag 2.	404
8.36	Toetssloot 7, laag 2.	405
8.37	Plan, toetssloot 7, laag 2.	406
8.38	Plan, toetssloot 8, laag 2.	407
8.39	Plan, toetssloot 9, laag 2.	408
8.40	Opgrawing in die seunskamer.	409
8.41	Profiel, toetssloot 1, seunskamer.	410
8.42	Plan van die opgrawings in die seunskamer.	411

8.43	Opgraving in die voortuin.	412
ASHOOP:		
8.44	Plan van die opgrawings.	413
8.45	Opgraving van die ashoop.	414
8.46	Plan, toetsloot 1, laag 1.	415
8.47	Plan, toetsloot 1, laag 2.	416
8.48	Plan, toetsloot 1, laag 3.	417
8.49	Plan, toetsloot 1, laag 4.	418
8.50	Plan, toetsloot 1, laag 5.	419
8.51	Plan, toetsloot 2, laag 2.	420
8.52	Plan, toetsloot 2, laag 3.	421
8.53	Plan, toetsloot 2, laag 4.	422
8.54	Plan, toetsloot 2, laag 5.	423
8.55	Plan, toetsloot 3, laag 3.	424
8.56	Plan, toetsloot 3, laag 4.	425
8.57	Plan, toetsloot 3, laag 5.	426
8.58	Plan, toetsloot 4, laag 1.	427
8.59	Plan, toetsloot 4, laag 2.	428
8.60	Plan, toetsloot 4, laag 3.	429
8.61	Twee fragmente van 'n porseleinpiering (bo) en een van 'n steenware vleisbord (onder) wat by die 1913-huis opgegrawe is.	430
8.62	'n Oorspronklike porseleinkoppie en -piering wat aan Bettie Prinsloo behoort het.	431
8.63	'n Oorspronklike opdienbak wat ooreenstem met die skerf van 'n vleisbord, wat by die 1913-huis opgegrawe is (figuur 8.61).	432

Hoofstuk 9

9.1	Ligging van die Pionier Museum.	477
9.2	'n Ongedateerde foto van die pionierswoning op die plaas Hartebeestpoort 328JR.	478
9.3	'n Ongedateerde foto van die Edwardiaanse woning op dieselfde plaas.	478

9.4	Terreinplan van die opgrawings.	479
9.5	Plan van die opgrawings by die eendedam.	480
9.6	Die voltooide opgrawing 1 by die eendedam.	481
9.7	Die voltooide opgrawing 3 by die eendedam.	482
9.8	Edwardiaanse huis: opgrawing 1, voor opgrawing.	483
9.9	Edwardiaanse huis: opgrawing 1, laag 1.	483
9.10	Edwardiaanse huis: opgrawing 1, laag 2.	484
9.11	Edwardiaanse huis: opgrawing 1.1, en 4, laag 2.	485
9.12	Edwardiaanse huis: opgrawing 4, laag 1.	486
9.13	Edwardiaanse huis: opgrawing 1.1 en 4, laag 3.	487
9.14	Edwardiaanse huis: Detail van fondament in opgrawing 4.	488
9.15	Edwardiaanse huis: opgrawing 2 voor opgrawing.	488
9.16	Edwardiaanse huis: opgrawing 2, laag 2.	489
9.17	Edwardiaanse huis: opgrawing 2.1, laag 3. Detail van fondament.	489
9.18	Edwardiaanse huis: opgrawing 2.1. Profiel van fondament.	490
9.19	Edwardiaanse huis: opgrawing 2.2. Profiel van fondament.	491
9.20	Edwardiaanse huis: opgrawing 2.2, laag 3. Detail van fondament.	492
9.21	Edwardiaanse huis: opgrawing 3, laag 1.	493
9.22	Edwardiaanse huis: opgrawing 3, laag 2.	494
9.23	Edwardiaanse huis: opgrawing 3.1, laag 3.	495
9.24	Edwardiaanse huis: opgrawing 3.1, laag 3. Detail van klippe, sink en mangatdeksel.	495
9.25	Edwardiaanse huis: opgrawing 3.2, laag 3. Detail van fondament.	496
9.26	Edwardiaanse huis: opgrawing 5, laag 1.	497
9.27	Edwardiaanse huis: opgrawing 5, laag 2.	497
9.28	Edwardiaanse huis: opgrawing 5.1, laag 3.	498
9.29	Edwardiaanse huis: opgrawing 5.1, laag 4.	498
9.30	Edwardiaanse huis: opgrawing 6, laag 2.	499
9.31	Edwardiaanse huis: opgrawing 6, laag 3.	499
9.32	Plan van die opgrawings by die Edwardiaanse huis, laag 2.	500
9.33	Plan van die opgrawings by die Edwardiaanse huis, laag 3.	501
9.34	Porseleinskerwe, opgegrawe by die Edwardiaanse huis by die Pionier Museum.	502
9.35	Aardewerkskerwe wat by die Edwardiaanse huis gevind is.	502
9.36	Steenwareskerwe wat by die Edwardiaanse huis gevind is.	503

9.37	Drankbottelskerwe gevind by die eendedam en die Edwardiaanse huis.	503
9.38	Skerwe van koeldrank- en sodawaterbottels wat opgegrawe is.	504
9.39	Glasskerwe afkomstig van medisynebottels.	504
9.40	Glasskerwe van bottels wat vir huishoudelike gebruik aangewend is, is ook gevind.	505
9.41	Tafelgerei (glasskerf van 'n wysglas - links), glasskerwe afkomstig van 'n lampskerm (middel) en 'n melkglaspiering (regs), is opgegrawe.	505
9.42	Spykers gevind by die Edwardiaanse huis.	506
9.43	Dakskroewe en -wassers wat by die Edwardiaanse huis opgegrawe is.	506
9.44	Verskillende tipes moere gevind by die Edwardiaanse huis.	507
9.45	Prop van 'n wynbottel, gombuisie, skarnier van 'n wasgoedpennetjie en die agterkant van 'n polshorlosie wat by die Edwardiaanse huis opgegrawe is.	507
9.46	'n Gedeelte van 'n juk opgegrawe by die Edwardiaanse huis.	508
9.47	Twee metaalringe, die groter een van koper, is by die Edwardiaanse huis opgegrawe.	508
9.48	Deksel van 'n mangat en 'n stuk sinkplaat gevind by die Edwardiaanse huis.	509
9.49	'n Metaalhaak, vyl en gedeelte van 'n kurktrekker is by die Edwardiaanse huis opgegrawe.	509
9.50	'n .303 patroondop en -punt en 'n .450 of .577 patroonpunt gevind by die Edwardiaanse huis.	510
9.51	Metaalslak wat by die Edwardiaanse huis opgegrawe is.	511
9.52	'n Ongeïdentifiseerde werwel en ulna van 'n skaap of bok is by die eendedam gevind.	511
9.53	Ulna van 'n skaap of bok, toonbeen van 'n bees en toonbeen van 'n perd, opgegrawe by die Edwardiaanse huis.	512
9.54	Maaltand van 'n bees, snytand van 'n bees en maaltand van 'n skaap of bok.	512
9.55	'n Perskepit en gebrande appelkoospitte gevind by die Edwardiaanse huis.en eendedam.	513
9.56	Gedeelte van 'n kurkprop gevind by die Edwardiaanse huis.	513
9.57	'n Perlemoenkraletjie opgegrawe by die Edwardiaanse huis.	514
9.58	'n Fragment van 'n wit plastiese knoop en 'n bruin plastiese knoop wat by die Edwardiaanse huis opgegrawe is.	514

LYS VAN TABELLE

	Bladsy
Hoofstuk 3	
3.1 Verband tussen museumfunksies en bewaringswetgewing.	69
3.2 Die hoeveelheid histories-argeologiese artikels in Suid-Afrikaanse vaktydskrifte vir argeologie.	93
3.3 Teoretiese benaderings in histories-argeologiese artikels in Suid-Afrikaanse vaktydskrifte.	95
3.4 Meting van die wetenskaplike paradigmas in die argeologie ten opsigte van navorsingsbehoefte.	121
3.5 Meting van die wetenskaplike paradigmas in die argeologie ten opsigte van erfenishulpbronbestuur.	122
Hoofstuk 4	
4.1 Tydlyn: Noordelike gedeelte van Gauteng.	147
4.2 Naam van plaaseienaars en plase, soos op die 1841 rapport aangedui.	158
4.3 Tydlyn van die gevallestudies en verwante gebeurtenisse in hierdie studie.	170
Hoofstuk 6	
6.1 Vergelyking tussen die afmetings van verskillende watervore en die argitekstekening van S Wierda.	253
Hoofstuk 9	
9.1 Beenmateriaal opgegrawe by die eendedam.	465
9.2 Beenmateriaal opgegrawe by die Edwardiaanse huis.	466
9.3 Tandmateriaal opgegrawe by die Edwardiaanse huis.	467
9.4 Pionier Museum Edwardiaanse huis: LST Pleistoseen/Vroeë Holoseen artefakte.	472
9.5 Pionier Museum Edwardiaanse huis: LST holoseen artefakte.	473

Hoofstuk 10

10.1	Meting van die gevallestudies aan die hand van navorsingsbehoefes.	545
10.2	Meting van die gevallestudies aan die erfenishulpbronbestuursbehoefes.	546
10.3	‘n Opsomming van die praktiese toepassing van die onderskeie paradigmas in hierdie studie.	551
10.4	‘n Uitbreiding van die Kontekstuele paradigma om die Erfenisbestuursparadigma te vorm binne die toepassingsveld van die historiese argeologie.	555

DANKBETUIGING

By voltooiing van hierdie proefskrif spreek ek graag my dank soos volg uit:

- Prof. A. Meyer, my promotor, vir sy insig, raad en onderskraging.
- Prof. J.S. Bergh, mede-promotor, vir sy kommentaar en ondersteuning.
- Kollegas van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum, vir 'n verskeidenheid van hulp.
- Hieronder tel Mauritz Naude, Sam Moifatswane, Abel Mthombeni, Ansie Steyn, Anton Pelsler, Corine Meyer, Jan van den Bos, Frank Teichert, Abel Molaba, Elias Molomo, Nelson Baloyi, Joseph Lebese, Pieter Kriel, Nerina Walters, Hanneljie van Wyk, Wayne Harley, Annie van de Venter en Piet van Wyk.
- Wyle mev. Driekie Vos, tikster by die Nasionale Kultuurhistoriese Museum, wat die teks getik het en alles bymekaar gehou het.
- Dr. W.J.G. Loots vir die taalversorging van die manuskrip.
- Studente van die Universiteit van Pretoria wat met sekere opgrawings gehelp het.
- Mnr H.P. Prinsloo, lektor aan die Universiteit van Pretoria en mev. D. Beukes, van die Transvaal Museum, vir hulp met die ontleding van sekere materiaal.
- Frik Dreyer van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum vir hulp met fotomateriaal.
- Annemarie Carelsen, kollega by die Nasionale Kultuurhistoriese Museum en goeie vriendin wat altyd bereid was om te help met die opspoor van nuwe inligting.
- Carin Pelsler, bibliotekaresse by die Nasionale Kultuurhistoriese Museum en goeie vriendin vir die haas onmoontlike inligting wat sy altyd met soveel dringendheid vir my opgespoor het.
- My ouers en familie vir aanmoediging en steun.
- My kinders, Merina en Karel, vir vele opofferings.
- My vrou vir die oorneem van die reuse taak om die finale manuskrip sorgvuldig te tik en met groot moeite korrek te hou.

Die grootste dank kom my Hemelse Vader toe vir die krag wat Hy my gebied het om hierdie studie, soms onder moeilike omstandighede, te voltooi.

Anton Carl van Vollenhoven

Pretoria

Datum: 19/02/2001

SAMEVATTING

'N VOORGESTELDE PARADIGMA VIR NAVORSING OP HISTORIES-ARCEOLOGIESE ERFENISHULPBRONTERREINE IN SUID-AFRIKA AAN DIE HAND VAN GEVALLESTUDIES VIR NOORDELIKE GAUTENG

'n Literatuurstudie met betrekking tot wetenskapsdimensies, erfenishulpbronbestuur, die definiëring van historiese argeologiese, die stand van historiese argeologie, wetenskaplike paradigmas in die argeologie, historiografie en metodeleer is onderneem, ten einde die stand daarvan te bepaal en om vas te stel watter paradigma toepaslik vir histories-argeologiese navorsing is. Sodanige ondersoek is van belang geag, daar die paradigmas hoofsaaklik op prehistoriese argeologie gefokus is en nie sonder meer op histories-argeologiese navorsing toegepas kon word nie. Die bykomende aspekte wat nagevors is, is bestudeer sodat historiese argeologie gedefinieer en binne die raamwerk van wetenskapsdimensies en historiese navorsing geplaas kon word. Navorsings- en erfenishulpbronbestuursbehoefte is ook op hierdie wyse vasgestel.

Uit die ondersoek het dit geblyk dat daar vyf paradigmas is wat moontlik in die historiese argeologie aangewend kan word, naamlik die Kultuurhistoriese, Kultuurproses-, Strukturalistiese, Kontekstuele en Neo-Marxistiese. Laasgenoemde drie word soms ook gesamentlik die Post-proses-paradigma genoem. Hiervan het die Kontekstuele paradigma die mees toepaslike geblyk te wees. Hierdie paradigma is op vyf gevallestudies van histories-argeologiese navorsing aangewend ten einde die toepaslikheid daarvan te toets. Die ander paradigmas is aan die hand hiervan gemeet.

Die vyf gevallestudies kom almal uit noordelike Gauteng en weerspieël verskillende aspekte van die lewenswyse van blankes tussen ongeveer 1840 en 1940 in die gebied. Die gevallestudies is die Lucas Bronkhorstruïne, Kerkstraat-watervoor, Melrosehuis se voetpaadjies, Willem Prinsloo Landboumuseum se 1913-huis en die Pionier Museum se Edwardiaanse huis en eendedam.

Uit die toepassing was dit duidelik dat die meerderheid van die paradigmas slegs in 'n geringe mate benut kon word. Slegs een paradigma het 'n groter toepassingswaarde gehad, naamlik die Kontekstuele paradigma. Dit was egter duidelik dat hierdie paradigma uitgebrei moes word ten einde ook die behoeftes van erfenishulpbronbestuur aan te spreek. Hierdie uitbreiding, bekend as

die Erfenishulpbronbestuursparadigma, is ten slotte verduidelik.

Gevollik is die slotsom waartoe geraak word: die Kontekstuele paradigma, word beskou as die mees geskikte paradigma waarbinne navorsing in die historiese argeologie aangepak behoort te word. Die toepassing hiervan in die historiese argeologie sal daaraan 'n fundamentele teoretiese onderbou voorsien en sodoende die historiese argeologie sy regmatige plek in die vakwetenskap argeologie laat inneem. Deur dit uit te bou (die Erfenishulpbronbestuurparadigma), is dit moontlik om die behoeftes van erfenishulpbronbestuur, bo en behalwe die doelwitte van historiese argeologie en die navorsingsbehoefte aan te spreek.

Erfenishulpbronbestuur, historiese argeologie, noordelike Gauteng, Lucas Bronkhorstruïne, Kerkstraat-watervoor, Melrosehuis se voetpaadjies, Willem Prinsloo Landboumuseum se 1913-huis, Pionier Museum se Edwardiaanse huis, Kontekstuele paradigma, Erfenishulpbronbestuursparadigma.

SYNOPSIS

A PROPOSED PARADIGM FOR RESEARCH ON HISTORICAL-ARCHAEOLOGICAL HERITAGE RESOURCE SITES IN SOUTH AFRICA IN VIEW OF CASE STUDIES IN NORTHERN GAUTENG

To determine the situation concerning the scientific paradigms in archaeology, a study of literature was undertaken. This was appropriate to establish the most suitable paradigm for historical-archaeological research, as the paradigms were mainly applied to prehistorical archaeology in the past and could not be simply applied to historical archaeology. Other aspects that were studied were the dimensions of science, heritage resources management, the definition and state of historical archaeology, historiography and methodology. These were studied to define historical archaeology and to place it within the framework of the dimensions of science and historical research. In this way research and heritage resources management requirements were established.

From the investigation it appeared that five paradigms could be applied to historical archaeology, namely the Cultural historical, Cultural process, Structuralist, Contextual and Neo-Marxist. The last three is sometimes jointly called the Post-process paradigm. The Contextual paradigm proved to be the most suitable and was applied to five case studies of historical-archaeological research to test its suitability. The other paradigms were judged with regard to the result of this application.

The case studies, from northern Gauteng, reflect aspects of the lifestyle of whites between approximately 1840 and 1940. These are the Lucas Bronkhorst ruin, Church Street water furrow, Melrose House's footpaths, Willem Prinsloo Agricultural Museum's 1913 house and Pioneer Museum's Edwardian house.

It became clear from the application that the majority of the paradigms could be utilized to an extent. One of the paradigms had a larger applicability, namely the Contextual paradigm. It was however clear that this paradigm had to be extended to address the requirements of heritage resources management. This extended paradigm, known as the Heritage Resources Management paradigm, is explained.

Consequently the conclusion of the study is that the Contextual paradigm is the most suitable paradigm for use in historical-archaeological research. The application thereof in historical archaeology should provide a fundamental theoretical substructure to give historical archaeology its rightful place in the science of archaeology. By extending it (the Heritage Resources Management paradigm) it is possible to address the requirements and aims of heritage resources management, historical archaeology and research requirements.

Heritage resources management, historical archaeology, northern Gauteng, Lucas Bronkhorst ruin, Church Street water furrow, Melrose House's foot paths, Willem Prinsloo Agricultural Museum's 1913 house, Pioneer Museum's Edwardian house, Contextual paradigm, Heritage Resources Management paradigm.